

ЧИННИКИ ТА МОТИВИ, ЩО ОБУМОВЛЮЮТЬ ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ ВИПУСКНИКІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ

О. А. КАДЕНКО
О. М. ВАСИЛЕНКО

Розвиток держави передбачає своєчасне та ефективне вирішення актуальних проблем, серед яких чи не найголовнішою є забезпечення виробництва, сфери послуг, освіти, інших напрямків народного господарства кваліфікованими фахівцями. При цьому вагомою постає проблема вибору майбутньої професії випускниками загальноосвітніх шкіл.

Вмотивований та адекватний вибір професії забезпечує молоді узгодження життєвих планів та намірів професійної реалізації із суспільними потребами в кадровому забезпеченні розвитку певних галузей.

Невдалий вибір професії, без врахування власних здібностей та можливостей призводить не лише до втрати молодою особистістю життєвих перспектив, але в окремих випадках й до соціальної дезадаптації, що обумовлює актуальність проблеми дослідження.

Підготовка молоді до свідомого вибору майбутньої професії відбувається під впливом певних чинників, що й забезпечують цей вибір. З огляду на останнє, постає необхідність дослідження їх впливу на професійне самовизначення учнівської молоді та вивчення мотивів, що лежать в основі цього процесу.

Проблема професіоналізації особистості є однією з найбільш розроблених у вітчизняній науці. Вивченню впливу соціальних і соціально-психологічних чинників на процес професійного самовизначення людини присвячені праці таких дослідників, як В. Оссовський, В. Шубкін. Висвітлення питань життєвих і професійних планів молоді, її професійних намірів знайшли своє відображення в дослідженнях Р. Чередніченко та В. Шубкіна. Взаємозв'язок професійного самовизначення із загальним процесом самовизначення особистості розглянуто у працях К. Абульханової-Славської, Р. Нікова, В. Сафіна. Питання мотивації особистості до здійснення професійного вибору та здатності до певної діяльності висвітлені в наукових дослідженнях В. Бодрова, А. Голомшток, Є. Клімова, І. Назімова, К. Платонова та інших. При цьому психологічний аспект явища, що розкриває дослідження впливу чинників та мотивів учнівської молоді на процес прийняття рішення щодо вибору майбутньої професії, практично не розглядався.

Метою дослідження є вивчення впливу чинників та мотивів на професійне самовизначення випускників загальноосвітніх шкіл.

На сучасному етапі вибір професії випускниками загальноосвітніх шкіл є непростим, складно мотивованим та залежить від багатьох обставин. За твердженнями М. Скиби та О. Коханка, причинами цього явища є, по-перше, розширення діапазону професій (майже 500 професій зникає і стільки ж з'являється лише протягом одного року), що зумовлено появою нових галузей виробництва та науково-технічним прогресом; по-друге, змінюється зміст і характер праці; по-третє, ускладнюється сама структура особистості, її потреби і мотиви вибору професії [4, с. 73].

Проте, успішним вибір професії вважається лише тоді, коли збігаються прагнення, можливості людини та потреби суспільства.

Прагнення – бажання виконувати певну роботу, інтерес та захопленість нею.

Можливості – наявність здібностей до певної діяльності та відсутність протипоказань до неї.

Потреби суспільства визначаються попитом ринку праці саме на цю професію та готовність роботодавців надати місце роботи та гідну заробітну плату такому фахівцю [2, с. 10–11].

Узгодження цих трьох умов свідчить про вдало здійснений професійний вибір: людина задоволена своєю роботою, займаною посадою, оплатою своєї праці, користується повагою колег та впевнена у своєму майбутньому.

Вагомий вплив на вибір професії має процес професійного самовизначення людини, який складається з наступних етапів:

перший етап – період активного пошуку професії та вплив професійного оточення на професійне самовизначення особистості;

другий етап – визначення особистістю певної мети професійного становлення та її значення для суспільства. Усвідомлення цієї мети може бути примітивним або переконливим;

третій етап характеризується формуванням активної життєвої позиції людини та реалізацією нею своїх життєвих цінностей [4, с. 74–75].

На хід професійного самовизначення впливає низка чинників, які тісно взаємодіють один з одним: об'єктивна реальність і умови діяльності, культура суспільства, групова свідомість і поведінка; розвиток індивідуальності, власний досвід; особиста мета та рівень домагань особистості [4, с. 82].

Існують також інші групи чинників, які впливають на вибір професії молодою особистістю. До цих груп належать [3, с. 61–63]:

група дружніх відносин (друзі, товариші, знайомі, випускники школи); навчальні предмети; позакласна робота (шкільні гуртки, факультативи, індивідуальна робота, бесіди про професію); позашкільна робота (екскурсії, зустрічі з фахівцями, керівниками підприємств, відвідування Днів відкритих дверей навчальних закладів); педагогічний колектив (класний керівник, вчителі, соціальний педагог, психолог, адміністрація навчального закладу);

сім'я та інші родичі;

засоби масової комунікації (телебачення, радіо, книги, газети, Інтернет); суспільно корисна та виробнича діяльність (дослідницька робота, робота в учнівських об'єднаннях, ремонтних бригадах тощо).

На процес професійного самовизначення учнівської молоді впливає не тільки низка чинників того чи іншого характеру, а й мотиви, якими керуються випускники загальноосвітніх шкіл при здійсненні професійного вибору.

С. Гончаренко зазначає, що мотив – це те, заради чого здійснюється діяльність, стимул, що спонукає людину до конкретних форм діяльності або поведінки. Мотивами можуть бути: уявлення і ідеї, почуття й переживання, що виражають матеріальні та духовні потреби людини [1, с. 217].

Мотиви професійної діяльності характеризуються широким діапазоном, до якого належать такі групи мотивів: соціальні, моральні, естетичні, пізнавальні, творчі, матеріальні, престижні, утилітарні та мотиви, пов'язані зі змістом праці за конкретною спеціальністю.

Так, широка група соціальних мотивів характеризується прагненням особистості своєю працею сприяти не лише власному розвитку, а й розвитку суспільства (бажання покращити життя людей, не допустити несправедливості). Проте, на жаль, останнім часом соціальна мотивація слабшає і молодь прагне якнайшвидшого збагачення, часто всупереч інтересам суспільства.

Мотиви моральної групи пов'язані з почуттям відповідальності перед рідними, почуттями громадянського становлення, можливість професійного вдосконалення. Значна частина випускників шкіл не усвідомлює єдність моральних норм, правил і вимог, що повинні розвиватись у суспільстві і тому рівень моральної мотивації останнім часом суттєво знижується.

Естетичні мотиви передбачають прагнення учнівської молоді до краси і гармонії, пізнання навколишнього світу. Проте естетику діяльності більшість із випускників розглядають як показник престижності, а не як можливість пізнання нового і красивого.

Пізнавальні мотиви розкриваються у прагненні молоді до здобуття певних знань, ознайомлення зі змістом та сутністю конкретної діяльності.

Формування творчих мотивів особливо важливе для сьогоденних випускників шкіл тому, що ця група мотивів характеризує творче ставлення до праці і творчий характер праці. Адже тільки творчість є ознакою самостійності, ініціативності та активності особистості.

Матеріальні мотиви виражаються у прагненні учнівської молоді до отримання невмотивовано високої оплати праці. Матеріальне збагачення стає чи не найважливішим мотивом у виборі професії.

Престижні мотиви розкриваються у прагненні молоді до обрання тієї професії, яка цінується серед друзів та дозволяє швидко досягти соціального статусу і кар'єрного зростання.

Утилітарна група мотивів пов'язана з оцінкою всіх явищ із позиції їх корисності, підпорядкування дій егоїстичному розрахунку, отриманню вигоди.

На противагу цій групі мотивів мотиви, що пов'язані зі змістом праці за професією, характеризуються чіткими знаннями молоді особистості про особливості професійної діяльності за цією спеціальністю та виражаються у спрямованості на розумову і фізичну працю [4, с. 91–98].

Для дослідження чинників та мотивів, що впливають на процес професійного самовизначення випускників загальноосвітніх шкіл, нами було проведено анкетування та бесіди. Анкета складалася з закритих запитань та альтернативних відповідей на них. Метою проведення бесід з випускниками ЗОШ стало пояснення незрозумілих їм запитань. Цільову групу досліджуваних склали 235 випускників загальноосвітніх шкіл м. Хмельницького та Хмельницької області.

Результати проведеного анкетування засвідчили, що випускники ЗОШ визначилися з вибором спеціальності ще в першій четверті навчання у випускному класі загальноосвітнього закладу (39,6%) та по закінченні 9-го класу загальноосвітньої школи (32,3%). Лише 17,8% респондентів зазначили, що визначилися з майбутнім вибором професії протягом останнього місяця навчання у випускному класі школи. Ці результати переконливо доводять необхідність проведення профорієнтаційної роботи із старшокласниками загальноосвітніх шкіл ще під час їх навчання у 9-му та цілеспрямовано продовжувати цю діяльність у 10-му та 11-му класах.

Не викликає здивування й той факт, що більшість опитаних при виборі форми власності вищого навчального закладу обрали ВНЗ державної форми власності (62,5%) як найбільш оптимальний варіант, але в той же час розглядають обидва варіанти форми власності ВНЗ (державний і приватний) 35,7% опитаних.

На питання «На якій формі навчання Ви плануєте свій вступ до ВНЗ» 61,3% опитаних відповіли, що розглядають обидва варіанти – бюджетну і контрактну форми навчання. Цікавим є те, що більшість опитаних (54,9%) схильні до вибору найвищого освітньо-кваліфікаційного рівня – рівня магістра. Ці результати, на нашу думку, не є випадковими, адже сучасна молодь воліє обирати стабільне майбутнє і тому бажає навчатися в державному ВНЗ та отримати найвищий освітньо-кваліфікаційний рівень. Проте, для досягнення цієї мети розглядає обидва варіанти навчання – платне (контракт) та безоплатне (бюджет).

Переважає більшість опитаних випускників загальноосвітніх шкіл (41,3%) не розглядають навчання на заочному відділенні як оптимальне та прийнятне, тому що вважають, що така форма навчання не дає змогу опанувати усі дисципліни більш глибоко і в повному обсязі. На питання «Чи мали Ви зустрічі (бесіди, лекції, консультації, отримання роздаткових матеріалів) з працівниками університету» більшість з опитаних (53,2%) не мали таких зустрічей, що врешті й не вплинуло на остаточний вибір майбутньої спеціальності (в 76,2% випадках).

Більшість учнівської молоді на питання, чи проходили вони спеціальну підготовку, щоб вступити на обрану спеціальність до навчального закладу, відповіли, що вони займалися з репетиторами із ЗНО (58,7%), але основним чинником при виборі майбутньої спеціальності стали все ж таки рекомендації батьків (у 77% випадках).

На питання анкети «Чи відвідували Ви сайт Хмельницького національного університету і кафедри практичної психології і педагогіки» більшість опитаних (33,2%) відповіли, що не відвідували, але мають бажання відвідати.

Цікавим є те, що на питання «Які особливості навчання на обраній спеціальності Вас найбільше привабили?», 33,2% респондентів зазначили можливість особистісного розвитку.

При виборі майбутньої спеціальності, випускників найбільше привабила реальна можливість працевлаштування за обраною професією (49,4%) та покликання і здібності до цієї професії (44,7%). Це говорить про те, що молодь бажає навчатися на тій спеціальності, за якою планує працювати й далі та має до неї певні здібності. Основним чинником, що ускладнював вибір майбутньої спеціальності стали сумніви і невпевненість у власних знаннях (40%) та оцінка платоспроможності випускників шкіл та їх родин (29,4%).

Результати проведеного дослідження чинників та мотивів професійного самовизначення випускників загальноосвітніх шкіл переконливо доводять, що більшість учнівської молоді визначається з вибором майбутньої професії ще по закінченні 9-го класу та в першій четверті навчання у випускному класі загальноосвітньої школи (у 32,3% та 39,6% випадках). Необхідним постає питання

проведення профорієнтаційної роботи починаючи з 9-го класу та закінчуючи 10-м і 11-м класами загальноосвітньої школи.

Цільовою групою ефективного залучення учнівської молоді до навчання у ВНЗ є батьки (в 77% випадках), а профорієнтаційна робота працівників ВНЗ не здійснює вагомий вплив на вибір майбутньої професії більшості випускників загальноосвітніх шкіл (в 76,2% випадках).

Значна частина учнівської молоді (62,5%) при виборі форми власності вищого навчального закладу обирає ВНЗ державної форми власності як найбільш оптимальний варіант, але 35,7% випускників шкіл розглядають обидві форми власності ВНЗ (державну і приватну). Більшість учнівської молоді (49,4%) воліє навчатися на тій спеціальності, за якою планує працювати й далі або ж має до неї певні здібності (44,7%).

Забезпечення рівномірності та узгодженості формування в учнівської молоді соціальних, моральних, пізнавальних, творчих мотивів та мотивів, пов'язаних зі змістом праці за певною професією, потребує врахування у профорієнтаційній роботі в школі усіх перелічених чинників, які впливають на професійне самовизначення випускників загальноосвітніх закладів.

Вважаємо, що результатом подальших наукових розвідок у даній галузі має стати дослідження явища «інфантилізму» в процесі професійного самовизначення молоді особистості, а також вивчення етапів його формування та механізмів подолання.

Список використаної літератури:

1. Гончаренко Семен. Український педагогічний словник / Семен Гончаренко. – Київ : Либідь, 1997. – 376 с.
2. Грецов А. Г. Выбираем профессию. Советы практического психолога / А. Г. Грецов. – СПб. : Питер, 2006. – 217 с.
3. Павлютенко Е. М. Формирование мотивов выбора профессии / Е. М. Павлютенко; под ред. Б. А. Федоршина. – К. : Рад.школа, 1980.
4. Скиба М. Є. Теорія і практика професійно-орієнтаційної роботи з молоддю : навч. посіб. / М. Є. Скиба, О. М. Коханко. – Хмельницький : ХНУ, 2007. – 322 с.